

УДК 811.161.2:81'271.1+070: 808.2

Т. М. Мішеніна

МОВНІ ДЕВІАЦІЇ ІНТЕРФЕРЕНТНОГО ХАРАКТЕРУ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мішеніна Т. М. Мовні девіації інтерферентного характеру в системі сучасної української мови.

У статті здійснено аналіз явища інтерференції, розмежовано інтерфемери і суперінтерфемери (суржикові компоненти) як різновиди мовних девіацій. Уживання інтерферем на рівні семантичної модифікації спричиняє уживання слів у невласливому значенні в системах російської й української мов. Мовні девіації, спричинені помилками перекладу (калькуванням), неоднозначністю семантичних реляцій, лексичних сигніфікативних значень, становлять суржикові ненормативні компоненти.

Ключові слова: інтерференція, інтерфемера, суржиковий компонент, мовна норма, кодифікація, семантична модифікація, мовна девіація, нормативність мовлення, правильність мовлення, чистота мовлення.

Мишенина Т. М. Языковые девиации интерферентного характера в системе современного украинского языка.

В статье сделан анализ явления интерференции, разграничены интерфемера и суперинтерфемера (суржиковые компоненты). Употребление интерферем на уровне семантической интерференции детерминируют функционирование слов с неприсущим им значением в системах русского и украинского языков. Языковые девиации, обусловленные ошибками перевода (употребление кальки), неоднозначностью семантических реляций, лексических сигнификативных значений, составляют суржиковые ненормативные компоненты.

Ключевые слова: интерференция, интерфемера, суржиковый компонент, языковая норма, кодификация, семантическая модификация, языковая девиация, нормативность речи, правильность речи, чистота речи.

Mishenina T. M. Language deviation interferential character in the system of modern Ukrainian language.

The article provides an analysis of the phenomenon of interference, and delineated interferema, superinterferema (components “surzhiks”). Drinking interference level semantic interference dictate the functioning of words with their extrinsic value systems in Russian and Ukrainian languages. Language deviation due to translation errors (use of tracing paper), semantic ambiguity of correlations, lexical significative values constitute deviant components “surzhiks”.

Key words: interference interferema, component “surzhiks” linguistic norm, codification, semantic modification, linguistic deviation, normativity speech, correct speech, purity of speech.

Мовні девіації, що виникають у результаті порушення норм, суттєво гальмують процес адекватного сприймання інформації реципієнтом. Суспільна функція мовної норми полягає в обов'язковому

дотриманні кодифікованої мовної норми. Порухення норми є суспільно небезпечним явищем, оскільки неодмінно фіксуються у сфері свідомого чи підсвідомого, спричиняють формування неправильних лінгвостереотипів і тим самим заважають виробленню й закріпленню літературних норм у соціумі.

Проблемою девіативності опікувалися у своїх дослідженнях Ю. Апресян [1], В. Девкін [6], В. Виноградов, Т. Булигіна, А. Шмельов [15], О. Падучева [11]. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки створено концепції, за якими: помилки досліджуються задля удосконалення мовлення, підвищення рівня грамотності мовців (Н. Бабич, М. Волощак, Н. Непийвода) [3; 5; 10]; аналізуються у практичній стилістиці як джерело кодифікації норм (Н. Ботвина, О. Пономарів) [4; 13]; осмислюються причини виникнення помилок та досліджуються шляхи їх усунення й попередження (В. Мамушин, Л. Покровський) [9; 12].

На сучасному етапі формування редагувального апарату актуальним є з'ясування лінгвістичної сутності таких понять, як мовна, мовленнєва й немовна помилки; орфографічна, лексична, морфологічна, словотвірна, синтаксична, стилістична помилки; семантична модифікація лексем; росіянізми; інтерферема тощо; систематизація мовних девіацій і створення конструктивної їх класифікації; здійснення лінгвістичного аналізу текстів освітніх і наукових видань.

Мета роботи полягає в розробленні типології мовних девіацій інтерферентного характеру шляхом виявлення й систематизації їх структурно-семантичних особливостей. Систематизацію мовних девіацій було здійснено на основі лінгвістичного аналізу текстів освітніх та наукових видань, які було редаговано на правах літературного редактора.

Явище міжмовної інтерференції як один із типів мовної взаємодії, що відбувається в межах і внаслідок мовного контакту, розглядається поряд із такими типами мовної взаємодії, як запозичення, калькування й асиміляція.

Під **калькою** (фр. *calque* – копія) розуміється нова лексема, створена питомими мовними засобами за зразком іншої мови [2, с. 73]. При калькуванні копіюється структура чи внутрішня форма з адаптованим перекладом її компонентів. Як засіб номінації калькування є доцільним тоді, коли для певного поняття, явища немає назви в рідній мові. Наприклад: укр. *недолік* є калькою рос. *недостаток*,

займенник – калькою лат. *pronomen* [13].

На відміну від запозичення і калькування, що розглядаються як нормативні мовні елементи, **інтерференцію** (від лат. *inter* – між, взаємно і *ferens* (*ferentis*) – мимовільне перенесення, накладання ознак однієї мови на іншу в практиці двомовної людини [7, с. 70]) слід пов'язувати з негативним аспектом мовної взаємодії, оскільки наслідком цього процесу є відхилення від норми. «Конкретним мовним виявом інтерференції є **інтерферама** [7, с. 11]» – лінгвоодинація, утворена шляхом буквального перекладу з урахуванням фонетико-вимовних норм мови, що зазнає впливу. Не мотивовані номінативно, інтерферами не стають фактом мови, оскільки функціонують як паралельні, але не синонімічні до наявних засоби словесного вираження. Інтерферами є небезпечним денаціоналізуючим явищем, тому що витісняють з ужитку питомі мовні одиниці.

Інтерферами, відмінні структурними і фонетичними особливостями, зафіксовано в таких текстових фрагментах: **Сьогоднішнє покоління** (нормативний варіант – сучасне) *виховується не на текстовій, а на візуальній інформації будь-якого типу. Студенти, які вивчають іноземні мови сьогодні* (нормативний варіант – нині), *краще сприймають, опрацьовують і запам'ятовують саме візуально поданий матеріал (мультимедійні навчальні програми й учбові* (нормативний варіант – навчальні) *фільми). Візуалізація учбової інформації сприяє більш інтенсивному засвоєнню матеріалу, орієнтуючи студента (курсанта) на пошук системних зв'язків і закономірностей.*

Сполучення **сьогоднішнє покоління** є калькуванням із російської мови *сегодняшнее поколение*. В українській мові літературним уживанням є сполучення *сучасне покоління*, оскільки лексема *сьогодні* реалізує денотат «у конкретно названий темпоральний період», натомість *сучасність* охоплює більш тривалий темпоральний відтінок, передбачає епоху. Зважаючи на окреслене вище російський варіант «сьогодня» правильно розуміти в системі української мови як *нині*, противагою є український варіант «сьогодні» на позначення доби, у період перебігу якої відбуваються події. Контекст наведених прикладів переконує в тому, що «сьогодні» є порушенням стилістичної норми, оскільки функціональним є варіант «нині», що містить у семантичній структурі денотат «у певний добовий період», нівелюючи відтінок «у період етапу розвитку суспільства; епохи».

Ненормативна одиниця **учбовий** співвідноситься з російським

прикметником «*учебный*». Словотвірна модель інтерфемери *учбовий* відповідає моделі, за якою творяться інші слова в українській мові: *основа іменника + суфікс -ов-*. Водночас у лексико-семантичній системі іменники «*учоба, учба*» є ненормативними, тому від них неможливо утворити прикметник. Сучасні лексикографічні праці донині містять окремі одиниці, що виникли в результаті штучного наслідування російської мови. З-поміж численних інтерферем, унесених до словників, фіксуємо прикметник *учбовий*, що подається як абсолютний синонім до слова *навчальний* [16, с. 1310]. Наведена вище мотивація дає змогу вважати нормативним лише прикметник *навчальний*, функціонування якого не суперечить структурним можливостям мови.

Прикметник *учбовий* наявний і в ненормативній аббревіатурі *вуз* та похідних утвореннях (наприклад *вузівський*), які характеризуються значною повторюваністю в освітніх і наукових матеріалах. Продуктивна інтерфемера аббревіатурного типу витіснила з ужитку українські еквіваленти – *внз, виш, взо*. Тому нині рекомендовано усувати з текстів названу інтерфемеру, натомість повертати до активного використання питомі одиниці: *Питання формування готовності майбутніх офіцерів у процесі вузівської підготовки розглядається у працях науковців – вишівської. Розкрито особливості довузівської й післявузівської підготовки педагогічних кадрів – до вишівської й післявишівської.*

Варто розмежовувати пароніми *приводити / призводити*, де перший варіант передбачає результат цілеспрямованої дії «приводити до певного пункту»; другий – зумовити певні негативні результати. Лексична мовна норма передбачає вживання лексеми *спричиняти*, зумовлюти на позначення наслідку, результатів дії, процесу: *Відповідно, головним завданням компетентнісного підходу є така організація навчального процесу, яка дає змогу забезпечити спроможність випускника відповідати новим запитам ринку. Це призводить до того, що перед'являються нові вимоги до підготовки інженерів, де стратегічним завданням є готовність до професійної діяльності.*

У наведеному фрагменті спостерігаємо калькування від російського варіанта *предъявляют*, українським варіантом в наведеному контексті є лексема *висувати*. Зауважимо, що російський варіант передбачає в контексті *предъявляют документи український – подавати документи*.

Відповідно, наведений фрагмент слід редагувати в такий спосіб: *Усе це зумовлює (спричиняє) висунення нових вимог.*

Серйозні випробування логічного емпіризму на стійкість привели

до фундаментальної переоцінки теорії та методології досліджень, які суперечили позитивістській традиції досліджень, а також метафізичним та методологічним припущенням дослідників у галузі спеціальної освіти – зумовили фундаментальну переоцінку.

Російський варіант *привести* в українській мові має також відповідник навести, реалізуючи значеннєвий відтінок «презентувати, засвідчити»: Автором **приведено методу** формування в курсантів готовності до професійної діяльності, яка реалізується у процесі використання сукупності форм – *наведено приклад методу*; *наведено авторську методу*.

Розмежовуються в українській мові варіанти *існуючий / чинний*, оскільки перший варіант означає «бути в реальності», другий – «такий, що має юридичну силу, тобто чинність»: *Професійна підготовка курсантів здійснюється через уже існуючу професійну підготовку офіцера-вихователя – у межах чинної професійної підготовки.*

Спостерігаємо порушення лексичної мовної норми на рівні реалізації значення «бути *чим*, виконувати певну функцію, мати статус, становити *що*»: *бути, становити*. У наведених реченнях слід інтерферему *виступати* редагувати відповідно: *У сучасному світі соціальна справедливість виступає метою і основою розвитку соціальної держави, а отже, ціннісною основою суспільства, орієнтованого на добробут усіх його членів – становить мету; За результатами анкетування, здійсненого науковцем, найбільш ефективним засобом введення нових слів для досліджуваних виявилось введення слів до змістовного контексту, також контекст виступив базисом для встановлення значення невідомого слова – становив базис; Кожний профіль передбачає сформованість компетенцій, які виступають базовою основою для виконання доцільності дій в умовах як світового, так і військового часу – що становлять базову основу; Концептуальною основою нашого підходу виступило поєднання двох загальновідомих методів: методу візуалізації та методу складання міні-оповідань – стало.*

В українській мові синтаксична конструкція *бути чим*; як певний використовується зі значенням «виконувати функцію» (рос. *выступать в качестве*): *Узявши за основу тему «Crimes: Autotheft» з підручника Career Paths English: Police, який пропонується курсантам 1-го курсу в якості базового для бакалаврів спеціальностей «Правознавство» та «Правоохоронна діяльність», ми розробили міні-оповідання для*

первинної активації та подальшого запам'ятовування таких англomовних слів та фраз – як базовий; Такий підхід ефективно застосовується **в якості інтерактивної платформи** для навчання в колективі та через колектив, оскільки забезпечує активну мовленнєву взаємодію всіх учасників навчального процесу, тобто **інтерактивність** – як інтерактивна платформа.

Якщо йдеться про функцію, виконувану особами, використовується синтаксична конструкція «виступати за кого, ким» (рос. действовать в качестве кого), пор.: *действовать в качестве посредника – виступати за посередника; действовать в качестве свидетеля – виступати за свідка; действовать в качестве истца – виступати позивачем* [19]. Редагування потребують речення *До умов формування готовності **майбутніх офіцерів** до професійної діяльності віднесено: визначення рівня підготовки курсантів і спеціальна підготовка офіцерів, які не мають педагогічної освіти, **які виступають в якості основних суб'єктів освітнього процесу**; розроблення спеціальних технологій навчання військово-професійної підготовки – які виступають за основних суб'єктів.*

В українській мові нормативній одиниці *бути* відповідає російський варіант *выступать*: *Таким середовищем **виступає** навчальна група, факультет, ВНЗ ...* – є навчальна дисципліна.

Українському відповіднику *становити / бути* відповідає російський *являть собой*, тому редагування подібних варіантів подання передбачає розмежування значення «являтися у часопросторі» і «становити певну характеристику»: *Процес візуалізації **являє собою** звернення мисленнєвого змісту у наочний образ, який може бути розгорнутий і може слугувати опорою адекватних мисленнєвих та практичних дій – становить.*

Нормативний варіант *виокремити* відповідає російським уживанням *выделить* (підкреслити), *выокремить* (відмежувати, сформувати в певну групу, систему тощо). У реченні редагування потребує пропонуваного варіант *виділений*, ужитий у невластивому значенні: *Автором **виділені** психолого-педагогічні умови формування комплексної готовності майбутнього офіцера до професійної діяльності, які передбачають: визначення рівня підготовки навчаючих; спеціальну підготовку майбутніх офіцерів, які не мають педагогічної освіти – виокремлені.*

Типовим порушенням лексичної норми є послуговування варіантом *включати*, відповідного російському *включать*. Водночас в українській

мові лексема *включати* є некодифікованою. Натомість значеннєві відтінки, що утворюють семантичне ядро лексеми російського варіанта *включати*, реалізовані у варіантах *охоплювати* (системність понять), *передбачати* (прогнозування результатів діяльності), *містити* (склад).

З огляду на викладений вище коментар речення слід редагувати так: *В аналізованій праці готовність до професійної діяльності майбутніх офіцерів розуміється як інтегративна особистісна якість, яка **включає систему** знань, умінь і навичок із фахових дисциплін – яка охоплює; На основі інтегративного підходу готовність **включає мотиваційну готовність** – передбачає; Професійна підготовка є невід’ємним компонентом єдиної системи освіти, а її зміст **включає** поглиблене засвоєння основ і технологій виду праці – передбачає; Готовність до того або іншого виду діяльності – це цілеспрямоване вираження особистості, що **включає** її переконання, погляди, мотиви, почуття, вольові й інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, установки, налаштованість на певну поведінку – охоплює.*

Наголосимо на тому, що російський варіант синтаксичної конструкції *включать в себя* у значенні «передбачати процес; певні види дії тощо» в системі української кодифікації детермінує використання конструкції з дієсловом *передбачати*: *Психологічна підготовленість **включає в себе**: а) глибоке знання наук, певний рівень розвитку; б) підготовленість у певній галузі знань; в) обізнаність у професійній діяльності, знання вимог спеціальності до особистих якостей і здібностей; г) уміння вчитися; д) морально-психологічну підготовленість – передбачає; Цілі дослідження **включають** детальний опис середовища дослідження, чітке формулювання дослідницького процесу та узагальнення інших складників навчання – передбачають.*

Якщо йдеться про особистісне утворення, розглядуване у психологічній науці, то нормативними будуть уживання *охоплювати / містити*, передбачаючи складники внутрішнього світу: *Наведено різні визначення її сутності: наявність здібностей, як якість особистості, як ставлення, як синтез властивостей особистості, як особливий психічний стан особистості, який **включає в себе** переконання, погляди, ставлення, мотиви – охоплює, містить.*

У реченні *Отже, психологічна готовність забезпечує динамічне **включення** людини в діяльність, так само як і наступну надійність і ефективність усієї її стратегії – інтерферує включення (рос. включение) редагуємо як залучення до, оскільки з контексту*

констатуємо значення «залучення до процесу».

Інтерферема *решити* в українській мові реалізує значення «віднайдення розв'язків галузевих задач / завдань», натомість якщо йдеться про проблему, проблемну ситуацію, мету, слід надавати перевагу варіанту *розв'язати*.

У реченнях *Рефлексивна функція виникає, коли є труднощі і стоїть питання щодо вирішення даної проблеми*; *Автори зазначених досліджень започаткували вирішення проблеми формування лексичної компетенції, але, нині в умовах нових освітніх та мультимедійних технологій і методів, можливості роботи на етапі первинної активації англomовної лексики суттєво розширились* – слід редагувати виділене сполучення як «розв'язання окресленої (порушеної) проблеми».

Функціонування лексеми *труднощі* передбачає валентну сполученість із дієсловами *усувати*, *розв'язувати*: *Саме коли особистість вирішує свої труднощі, відбувається її становлення як індивідуума та подальший розвиток у професійній діяльності* – усуває, розв'язує труднощі.

Лексема *следующий* в українській мові передбачає ряд лексем, які реалізують значеннєві відтінки: *наступний* (у ряді однорідних предметів. Понять, чинників тощо), *такий* (певний, конкретний), *подальший* (у темпоральному значенні, реалізований після констатованої точки відліку).

У такий спосіб редагування речень з аналізованою інтерфероною передбачає таке: *Аналізуючи літературу, ми виокремили наступні складники, які свідчать про сформованість готовності майбутнього офіцера до виховання військовослужбовців* – такі складники; *Уміння використовувати результати аналізу роботи майбутніх офіцерів у процесі планування наступної роботи* – подальшої роботи.

В українській мові лексеми *схожий* і *подібний* мають значеннєві відтінки, які окреслюють їх функціональні властивості. У першому випадку йдеться про подібність, наближеність за формою, у другому – за змістом. У текстових фрагментах спостерігаємо порушення мовної норми: *Офіцер повинен уміти розрізняти схожість і різницю у споріднених і схожих явищах* – розрізняти спільні і відмінні риси ... у подібних явищах; *Дати відповідь на питання: Чим схожі тексти технічної літератури, створювані українською та англійською мовами?* – подібні тексти.

Прикладом семантичної модифікації під час використання

інтерферем може слугувати використання лексеми *область* з ненормативним значенням «певна сфера виробництва, науки тощо» [20; 21; 22; 24, с. 326–327]: *область* * *застосування*, *область* * *інформації*, *область* * *науки*. Лексична помилка зумовлена впливом російської мови, де семантичне поле слова «*область*» ширше, ніж українського відповідника, оскільки названа лексема в українській мові може вживатися лише із значенням а) частина якої-небудь території (країни, держави, материка); б) адміністративно-територіальна одиниця; в) у *математиці* – скінченна частина простору або поверхні». Семантиці наведеного контексту відповідає нормативна лексема – *галузь*.

У межах лексичної норми виокремлюємо нормативні слововживання [17; 18; 24, с. 326–327; 25, с. 399]: 1) *галузь* «*певна сфера виробництва, науки тощо*»: *галузь* *інформації*, *галузь* *наук*; 2) *область* «а) частина якої-небудь території (країни, держави, материка); б) адміністративно-територіальна одиниця; в) у *математиці* – скінченна частина простору або поверхні»: висотна *область* *тепла*, *Миколаївська область*, кліматична *область*, прикордонна *область*; 3) *зона* «а) простір, у якому поширюється будь-яке явище, що характеризується певними рисами, особливостями; б) у біології – місце розташування якого-небудь внутрішнього органа або тварини»: низькотемпературна *зона*, *зона* *заток*, сейсмононебезпечна *зона*; 4) *ділянка* «окрема частина поверхні, площі, простору, яку використовують з якою-небудь метою або відокремлюють за якою-небудь ознакою»: потилична *ділянка*, *ділянка* *пам'яті*, електронна *ділянка*; 5) *діляниця* «окрема частина простору суспільного призначення»: виборча *діляниця*; 6) *царина* «сфера діяльності, коло знань, уявлень»: *царина* *науки*.

Наведені текстові фрагменти засвідчують порушення лексичної мовної норми: Нині в *освітній сфері* на перший план виходять не окремі філософські та педагогічні теорії, пов'язані лише концептуально, а комплексні філософсько-освітні концепції, в переважній більшості випадків зорієнтовані на конкретну педагогічну практику – освітній галузі; Психологічна підготовленість передбачає: а) глибоке знання наук, певний рівень розвитку; б) підготовленість у певній *сфері знань*; в) обізнаність у професійній діяльності, знання вимог спеціальності до особистих якостей і здібностей; г) уміння вчитися; д) морально-психологічну – галузь знань; В. Вундт (W. Wundt) був творцем методологічних досліджень у

галузі психології, сфері, що перебуває в тісних взаємозв'язках з освітніми дослідженнями. Розробленням наукових методів дослідження в близькостпорідненій області – педагогічній психології, ми завдячуємо Е. Торндайку (E. Thorndike) – галузь освіти.

Семантична структура російського іменника «отношение» відповідає низці значень в українській мові, які реалізують кілька лексем. Нечітка диференціація семантики лінгвоодиниць у мовах, що контактують, зумовлює появу лексичних помилок: *ринкові стосунки**; *газові стосунки**, *відношення** до людини, *економічні відношення** між країнами. Під впливом інтерференції іменник *стосунки* зазнав семантичної модифікації, оскільки набув значення, властивого слову *відносини*, що вживається як термін у суспільно-економічній, дипломатичній, виробничій сфері або ж використовується на позначення зв'язків між країнами, соціально-економічними й політичними об'єднаннями тощо; іменник *відношення* реалізує значення, властиве лексемі *ставлення (той або інший характер поведінки з ким-, чим-небудь)*. Нормативними будуть такі поєднання: *ринкові відносини, газові відносини, економічні відносини між країнами; ставлення до людини*. Іменник *стосунки* вживається тоді, коли мають на увазі взаємини між людьми, членами якогось колективу; зв'язки, контакти взагалі. Цьому суперечать аномативи на зразок *негармонійні відносини**, *міжособистісні відносини**.

Редагування текстових фрагментів передбачає таке: *Специфіка реалізації одиниць семантико-синтаксичного рівня у текстах технічної літератури; темо-рематичні відносини в текстах технічної літератури – відношення (взаємозв'язки); Дослідники розглядають готовність як певний функціональний стан, психологічну й соціальну установку відносин, що характеризують поведінку особистості – на гармонійні стосунки та взаємозв'язки; Суттєвим є те, що психологічна готовність є універсальною передумовою ефективності не тільки будь-якої діяльності, але й інших характеристик психічної життєдіяльності людини – її спілкування й відносин з іншими людьми, адекватності її відносин до самої себе – стосунків з іншими людьми; ставлення до самої себе.*

Інтерферема *соединение* відповідає українським поєднання (частин мови); з'єднання (те, що з'єднує; місце, де що-небудь з'єднують або з'єднали); сполука (у хімії – речовина, у якій атоми одного чи різних елементів з'єднані між собою за допомогою певного

типу хімічного зв'язку; у математиці – сукупності, утворені з даних елементів у заданому числі); сполучення (операція реляційної алгебри) [16, с. 364; 1177]. Нормативним буде таке вживання: *Формування професійних умінь може бути ефективнішим, якщо залучити студентів до навчально-пізнавальної діяльності як репродуктивного, так і проблемного проблемно-пошукового і творчого характеру в їхньому сполученні, з урахуванням поетапної системи навчання – у поєднанні; Конкретний стан готовності до дії визначається сполученням факторів, що характеризують різні рівні і сторони готовності – поєднанням.*

В українській мові розмежовуються лексеми *ряд* і *низка*: у першому випадку ідеться про особи, у другому – про перелік однорідних понять, предметів, явищ, установ тощо. Наприклад: *Готовність входить до ряду основних складників психічної діяльності людини – низки; Практика психологічної готовності спортсмена, льотчика-випробувача, полярника або космонавта обов'язково передбачає як певну програму формування психологічної готовності до майбутньої діяльності, так у ряді випадків й оцінку рівня досягнутого результату – низці.*

Соціокультурні чинники зумовлюють використання в межах лексичної дистрибуції лексеми *межа* зі значеннєвим актуалізатором «допустима норма вияву явища»: *Ініціативи в рамках інклюзивної реформи вимагали емпіричного аналізу, заснованому на знаннях, отриманих в результаті досліджень і не покладались на необґрунтовані переконання чи почуття – у межах.*

В умовах постійного контактного білінгвізму виникають одиниці, на утворенні яких різною мірою позначається дія інтерференційних чинників. Відповідно такі мовні елементи зазнають впливу адаптації до законів української мови. Найбільшої адаптації до граматичних чи словотворчих особливостей зазнають кальки, що виникають унаслідок запозичення внутрішнього плану нового слова та його моделі для реалізації на власному мовному ґрунті. Оскільки кваліфікація кальок у мовознавчій літературі є неоднозначною, то ненормативні одиниці, що виникають шляхом копіювання структурних, фонетичних особливостей лексеми і через неврахування наявності питомого слова, нами номінуються інтерферамами. Найменша адаптація до законів української мови характерна для *суржикових утворень*, якими є російські елементи, що вживаються в обрамленні української

граматичної системи, а також на тлі українських фонетичних норм і становлять гібридні форми [2; 3]. Ці субстрати є наслідком змішування мовних систем у свідомості білінгва, чи так званої *суперінтерференції* (*суржикові компоненти – суперінтерферами*), що в українському соціумі номінується суржи́ком. Фактично гібридні одиниці повністю відтворюють російську вимову, тобто виникають у результаті транскрибування російської лексеми. Причому запозичений елемент може зазнавати лише мінімальних змін на фонетичному рівні. В умовах масової українсько-російської двомовності на рівні однієї особи з неоднаковою компетенцією в обох мовах досить поширена практика структурного калькування будови лексичних одиниць та семантичного запозичення з однієї мови в іншу [1; 2].

Наводимо дієслівні термінологічні конструкції [подано за 19], під час послуговування якими прогнозованим є порушення мовної норми (приклади дібрано шляхом опитування носіїв української й російської мов – білінгвів). Дієслівні сполучення згруповано відповідно до вживання головного слова в російській та українській мовах: 1) *отклонять / відхиляти: отклонить пропозицию – відклонити пропозицію**; 2) *отменять / скасовувати: отменяют приказ – відмінити наказ**, *отменить решение – відмінити рішення**; 3) *ущемляют / обмежувати, уражати, ображати: ущемляют права – ущемляти права* (обмежувати), ущемляют самолюбие – ущемляти самолюбство* – уражати (ображати) самолюбство*; 4) *получить / дістати (отримати): получить отказ – получить відмову*, получить урок – получить урок*, получить признание – получить визнання*, получить выговор – получить догану*, получают отставку – получать відставку**; 5) *поступить / вчинити: поступить благородно – поступити благородно* (вчинити шляхетно)*; 6) *принимать / брати: принимать участие**; 7) *приступить, вступить, открывать / розпочати: приступить к работе – приступити до роботи*, вступить в борьбу – вступити в боротьбу*, приступить к обсуждению – приступити до обговорення*, открывать деятельность – відкривати діяльність*, открывать заседание – відкривати засідання**; 8) *сопоставляют, совпадают / зіставляти, збігатися: сопоставляют позиции – співставляти позиції* (зіставляти), совпадают точки зрения – співпадають думки (збігаються)*; 9) *подвергаться, испытывать, понести, вынести, набраться / зазнавати: подвергаться влиянию – підвергатись впливу*, испытывать страдание – іспитувати страждання*, испытывать бедствие – іспитувати біду*, понести*

*убытки – понести збитки**, *набраться беды – набратись лиха**, *вынести унижение – винести приниження**; 10) *приобретать, получить / набувати: приобретать опыт – приобретаючи (получити) досвід**, *приобретать в собственность – приобретаючи (получити) у власність**, *получить образование – получить освіту**; 11) *вносить, предъявлять / подати: вносить в комиссию – вносити в комісію**, *вносить на утверждение – вносити на затвердження**, *предъявлять документы – пред'являти документи**, *предъявлять вексель ко взысканию – пред'являти вексель до суду**; 12) *преподать, предоставить / надати: предоставить возможность – предоставити можливість* (надати)*, *предоставить выбор – предоставити вибір* (надати)*, *предоставить место – предоставити місце (надати)*, *преподать руководящие указания – преподати керівні вказівки* (надати керівні вказівки)*.

Лінгвістичний аналіз текстів освітніх і наукових видань засвідчує, що рівень мовної грамотності сучасної освітньої й наукової продукції не відповідає ідеальній моделі мовної поведінки в науковій й освітній галузях як професійного комунікатора, оскільки в матеріалах констатовано мовні девіації інтерферентного характеру.

Виокремлено критерії виявлення мовних помилок під час редагування освітніх і наукових текстів. Описано критерій відповідності / невідповідності лінгвоодиниці нормам української літературної мови, критерій функціональної доцільності.

Здійснено спробу розролення протипомилкового апарату редактора, що містить дані про типові ненормативні мовні одиниці, спрогнозовано потенційні помилки інерферентного характеру.

Зважаючи на визначальну роль освіти й науки у формуванні соціокультурних цінностей, нагальною видається потреба укладання рекомендацій із розв'язання проблем мовних девіацій, подання належної теоретичної інтерпретації природи помилки, інтегрованого осмислення аналізованого явища, а також узагальнення досвіду його вивчення.

Література

1. Апресян Ю. Д. Языковые аномалии: типы и функции / Ю. Д. Апресян // Res Philologica. – М., 1990. – С. 50–71.
2. Ахундзянов Э. М. Двухязычие и лексико-семантическая интерференция / Э. М. Ахундзянов. – Казань, 1972. – 234 с.
3. Бабич Н. Д. Основы культуры мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
4. Ботвина Н. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови : [навчальний посібник] / Н. Ботвина. – К. : Артк, 1999. – 264 с.
5. Волощак М. Неправильно – правильно: довідник з українського

слововживання: за матеріалами засобів масової інформації / М. Волощак. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 2000. – 128с.

6. Девкин В. Д. Очерки по лексикографии / В. Д. Девкин. – М. : Прометей, 2000. – 395 с.

7. Єрмоленко С. Я. Українська мова : Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

8. Кривошеєва О. С. Питання культури української мови у періодичних виданнях української діаспори США і Канади : автореф. ... дис. канд. філол. наук / О. С. Кривошеєва. – Х., 1996. – 18 с.

9. Мамушин В. Е. О характере и причинах речевых ошибок и об «ошибках контроля» / В. Е. Мамушин // Русский язык в школе. – 1990. – № 1. – С. 45–49.

10. Непийвода Н. Ф. Сам собі редактор: Порадник з української мови / Н. Ф. Непийвода. – К. : Укр. книга, 1998. – 238 с.

11. Падучева Е. В. Тема языковой коммуникации в сказках Льюиса Кэрролла / Е. В. Падучева // Семиотика и информатика. – М. : ВИНТИ, 1982. – Вып. 18. – С. 76–79.

12. Покровский Л. Л. Ложная этимология как одна из причин орфографических ошибок / Л. Л. Покровский // Русский язык в школе. – 1981. – № 2. – С. 41–46.

13. Пономарів О. Культура слова : Мовностилістичні поради : [навчальний посібник] / О. Пономарів. – К. : Либідь, 1999. – 240 с.

14. Шмелев А. Г. Введение в экспериментальную психосемантику / А. Г. Шмелев. – М., 1983. – 158 с.

Список використаних джерел

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К. : Вид. дім «KM Akademia», 1994. – 254 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

3. ДСТУ 3891-99. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Терміни та визначення основних понять.

4. Інтелектуальна власність : словник-довідник / за заг. ред. О. Д. Святоцького, В. С. Дроб'язка : у 2-х т. – Т. 1. – К. : Ін Юре, 2000. – 356 с.

5. Калашник В. С. Українсько-російські синтаксичні паралелі : Труднощі перекладу / В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз. – Харків : Прапор, 2003. – 112 с.

6. Моргунок В. С. Зауваження щодо опрацювання державних стандартів з науково-технічної термінології / В. С. Моргунок / АН України, Ін-т проблем міцності : преп. – К., 1993. – 32 с.

7. Тлумачний словник-довідник з автоматизації, телемеханізації та використання обчислювальної техніки для працівників газової промисловості. Основні терміни : близько 4 000 термінів ; за заг. ред. М. Д. Гінзбурга, З. П. Осінчука, Б. І. Педька. – Харків, 1997. – 536 с.

8. Тугаєнко-Серяк С. М. Довідник службовця / С. М. Тугаєнко-Серяк. – К. : А.С.К., 2000. – 416 с.

9. Російсько-український словник з інформатики та обчислювальної техніки з показником українських термінів / уклад. : В. Я. Карачун, Г. Г. Гульчук, О. О. Карачун, Ю. З. Прохур. – К. : Рось, 1994. – 362 с.

10. Російсько-український словник наукової термінології : Біологія, хімія, медицина / С. П. Вассер, І. О. Дудка, В. І. Єрмоленко та ін. – К. : Наук. думка, 1996. – 660 с.

11. Російсько-український словник наукової термінології : Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю і Космос / В. В. Гейченко, В. М. Завірюхіна, О. О. Зеленюк та ін. – К. : Наук. думка, 1998. – 892 с.

12. Словник труднощів української мови: близько 15 000 слів / Д. Г. Гринчишин, А. О. Капелюшний, О. М. Пазак та ін. ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Рад. шк., 1989. – 336 с.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2014 р.